

Пруняк Володимир Васильович,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти Криворізького ДПУ*

ДИСКУРС ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИШУ

Однією з найважливіших умов успішної професійної діяльності педагога є його професійна компетентність, педагогічна майстерність і, звичайно, наявність педагогічних здібностей для забезпечення ефективної освітньої діяльності. Педагогічна майстерність – явище складне і багатогранне, оскільки включає в себе все те, що забезпечує високий рівень професійної діяльності педагога. Це насамперед, як зазначав І. Зязюн, його фактичний фаховий рівень (забезпечується глибоким, професійним знанням предмета та методики його викладання), набутий педагогічний досвід, комунікативна компетентність, загальна культура, педагогічна техніка (уміння володіти собою, а також уміння ефективно співпрацювати із здобувачами освіти) тощо [3, с. 34-35]. Важливу роль у становленні особистості викладача, його педагогічної майстерності відіграє рівень його мовної, мовленнєвої і комунікативної компетентності. Вивчення і розмежування понять «мова», «мовлення», «комунікація» дозволили виокремити в сучасній психолінгвістиці та лінгводидактиці ще один важливий компонент – дискурс.

Дискурсом називають виражену словами мовленнєво-мисленнєву діяльність, складовими якої є мовні і позамовні складники. Вона являє собою цілісну комунікативну ситуацію з усіма її компонентами: інформація (текст), учасники комунікації (адресант і адресат, їх специфіка), умови спілкування, його мета і завдання, форма реалізації комунікативної взаємодії. Дискурс – це зразок комунікативної поведінки індивідуума у певній соціальній сфері. У кожному конкретному випадку комунікативної взаємодії він характеризується зміною компонентів ситуації спілкування. Автори короткого тлумачного словника лінгвістичних термінів дають таке визначення дискурсу: «Дискурс (фр. discours – промова, виступ) – це:

1) зв'язне мовлення в конкретних соціокультурних, психологічних умовах. Дискурс відбиває ситуацію безпосередньої мовної діяльності з урахуванням форм спілкування, поведінки, міміки, жестів мовця;

2) текст разом з умовами його творення, сприймання, динамічний контекст культури, у якому здійснюється прочитання тексту та його вплив на свідомість читача» [2, с. 47-48].

Як бачимо, ключовими поняттями дискурсу мовознавці вважають мовлення і текст. Саме вони разом із компонентами «ситуація» й «умови спілкування» свідчать про динамічність і процесуальність комунікації, психологічну і соціокультурну зумовленість дискурсу. Важливо також зазначити, що лінгвісти розглядають дискурс як складне комунікативне явище у поєднанні з позалінгвістичними факторами – когнітивними,

психологічними, ситуативними, соціокультурними тощо, які сприяють розумінню тексту. Оскільки воно являє собою міркування, виголошення переконливої інформації і реалізується у певній сфері діяльності людини, то є всі підстави вважати, що дискурс пов'язаний з риторикою і системою мовних функціональних стилів. Тому його слід розглядати у сукупності із середовищем, в якому реалізується комунікація. Залежно від цього дискурс розглядають «і як функціональний стиль, різновид мовлення (усний, писемний, науковий, діловий, літературний), різновид функціонального стилю, його реалізацію у різних сферах спілкування (юридичний, судовий, газетний, радіодискурс...)» [1, с. 137]. Отже, дискурс як явище комунікативної взаємодії виходить за межі власне спілкування, бо враховує ще й низку екстралінгвістичних чинників (ситуація, мета, завдання, умови спілкування), які сприяють досягненню поставленої комунікативної мети, реалізації стратегії спілкування. Через це дискурс часто називають «мовою, зануреною у життя».

Найбільш вичерпне визначення дискурсу запропонував Ф. Бацевич: «Дискурс (франц. discours – мовлення) – це тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, невербальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психологічних, психічних тощо) чинників, залежних від тематики спілкування, і має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» [1, с. 138]. Отже, дискурс поєднує в собі [мовлення](#) і ситуацію, в якій воно реалізується. Він являє собою як безпосередній процес мовлення, так і все те, що пов'язано із процесом спілкування – комунікативним актом. У зв'язку з цим А. Загнітко під дискурсом розуміє «комунікативну подію, що може бути описана або як послідовність пов'язаних один з одним мовленнєвих актів (або висловлень), або як певна послідовність речень, що складають основу такого опису [3, с. 138].

Сучасні дослідження дискурсу пов'язані з аналізом усної й писемної форм вияву мовної комунікації. Причому увага звертається на реальні умови вияву акту комунікації у процесі усної і писемної взаємодії, оскільки обидві форми мовлення характеризуються цілою низкою відмінностей, зумовлених впливом екстралінгвістичних факторів, що діють у кожному конкретному випадку реалізації говоріння, слухання і письма.

Дискурс як сукупність висловлювань завжди реалізується в певному середовищі і належить до певної соціальної системи. Тому розрізняють такі його варіанти залежно від сфери діяльності людини: економічний, політичний, філософський, медичний, психологічний, педагогічний тощо.

Дослідниця педагогічного дискурсу А. Нікітіна подає таке його тлумачення: це «процес мовленнєвого й немовленнєвого спілкування між тим, хто навчає, і тим, хто навчається; складниками цього процесу є суб'єкти спілкування – адресант і адресат (з певним набором особистісних характеристик), які мають відповідну інтенцію (намір), встановлюють між

собою контакт; повідомлення, що містить навчальну інформацію; канал комунікації; контекст, що сприяє реалізації навчальної мети» [5, с. 41]. Отже, сучасний педагог повинен не тільки дбати про зміст і форму своїх висловлювань, а й враховувати цілу низку екстралінгвістичних чинників, від яких залежить стиль викладу інформації, специфіка його мовлення. Урахування цих факторів сприятиме як адекватному сприйняттю адресатами виголошеної інформації, так і досягненню комунікативної або навчальної мети.

Залежно від мети і завдань, форм і умов педагогічного спілкування А. Нікітіна виділяє у межах педагогічного дискурсу «дискурс, що міститься в підручниках, навчальних посібниках» і називає його як «дидактичний, педагогічний, навчальний дискурс або навчально-педагогічний» [5, с. 41]. Його основна функція – «процес передачі й засвоєння знань, умінь і навичок» [5, с. 41]. І він пов'язаний з писемною формою мовлення. У той же час дослідниця залишає поза увагою усне навчальне мовлення, яке в освітній діяльності педагогів суттєво переважає писемний варіант. Воно побутує у таких жанрах: лекція, пояснення вчителя на уроці чи викладача на практичному або семінарському занятті, консультація, виступ студента під час захисту курсової чи кваліфікаційної роботи тощо. Отже, маємо всі підстави для виділення окремого типу педагогічного дискурсу під назвою «дискурс усного навчального мовлення».

У доповіді аналізується весь спектр впливу головних і другорядних екстралінгвістичних факторів, які зумовлюють специфіку усного навчального мовлення як основної форми педагогічного спілкування і сприяють реалізації комунікативної та навчальної мети, що є однією з умов формування педагогічної майстерності викладача вишу.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Ярмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник/ за ред. С.Я. Ярмоленко. Київ: Либідь, 2001. 223 с.
3. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 920с.
4. Зязюн І. А, Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. та ін. Педагогічна майстерність: підруч. / за ред. І.А. Зязюна. Київ: Вища школа, 1997. 349 с.
5. Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника: монографія. Київ: Ленвіт, 2013. 338 с.
6. Пруняк В. В. Опанування навичок усного науково-навчального мовлення як передумова становлення професійної і творчої особистості педагога. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2022. №2. С.43–50. ULR: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.2\(26\).2022.267602](https://doi.org/10.31499/2307-4914.2(26).2022.267602)

